

zednářů, které jej jako člena lóže zavazovalo k šíření této ideologie jakýmkoli prostředky, tedy i básnickou tvorbou. Motiv chrámu, široce využívaný představiteli ruské moderny bez ohledu na to, zda byli či nebyli svobodnými zednáři, našel u Vološina svůj výraz ve znamenitém cyklu *Ruanský chrám* (sb. *Léta putování – Gody stranství*, 1907). Autorka vychází z biografických faktů (z básnickovy návštěvy Ruanu r. 1905) a podrobným rozбором jednotlivých motivů a symbolů dochází k jednoznačnému závěru o jejich korespondenci se zednářským učením. Zvláště vyzvedává sám motiv chrámu, splývající s mýtem o Kosmické hoře, budované vertikálně a nerozdělitelně spínající její spodní a horní část. Jejich spojnicí je Kristus, symbolizovaný v chrámu křížem. Vološinův lyrický hrdina jde cestou zednářské iniciace za poznáním světla a tmy, života a smrti, pohřbení i zmrtvýchvstání. Specifickou roli na této cestě hraje světlo, k němuž směřuje pohyb vzhůru, k duchovnímu prozření, jak to charakterizují zednáři. U malíře Vološina nabývá světlo různých odstínů fialové, ale i modré, azurové, jantarové a zlaté – neodmyslitelné dominanty secese, jíž byl Vološin poznamenán, stejně jako řada jeho vrstevníků. Ve zlaté aureole se zamilovanému básníkovi zjevuje i jeho vyvolená. Závěrem autorka zdůrazňuje mnohovrstvenatost analyzovaného cyklu, v němž lze najít podle nastaveného úhlu pohledu různé projevy esoterismu, ale i křesťanské symboliky. Závěrečná studie redaktorky sborníku aplikuje symboliku zednářského učení, kterou graficky demonstruje reprodukcemi vinět secesního malíře M. Dobužinského, provázejících analyzovanou prózu Michala Kuzmina *Podivuhodný život Josefa Balsama, hraběte Cagliostro (Čudesnaja žizn' Josifa Balzamo, grafa Kaliostro, 1916)*. Kuzmin v ní záměrně využil biografie významného člena zednářské lóže, jenž žil ve druhé polovině 18. století, tedy v době velkého rozkvětu zednářství. Podobně jako autorka předchozí studie nachází i Alžběta Biernatova v Kuzminově díle celou řadu motivů, které jej spojují se zednářstvím i dalšími esoterickými učením.

Kniha polských badatelek je významným příspěvkem ke studiu ruské moderny. V další práci by bylo přínosné širší začlenění zkoumaných jevů do celkového vývoje ruské a evropské kultury, jež bylo v některých příspěvcích ostatně naznačeno i v této práci.

Danuše Kšicová

DVĚ ZASVĚCENÉ KNIHY NESTÁRNOUCÍHO RUSKÉHO BOHEMISTY

Сергей Васильевич Никольский: *История образа Швейка. Новое о Ярославе Гашке и его герое.* Российская академия наук, Институт славяноведения и балканистики, Издательство „Индрик“, Москва 1997, 176 с., obrazové přílohy.

Сергей Васильевич Никольский: *Над страницами антиутопий К. Чапека и М. Булгакова (Поэтика скрытых мотивов).* Российская академия наук, Институт славяноведения, Издательство „Индрик“, Москва 2001, 175 с., obrazové přílohy.

Rádo se u nás zapomíná, že někdejší sovětská bohemistika se v osobě Sergeje Nikolského zasloužila o to, že se Karel Čapek začal v 50. letech – v době zcela nepříznivé pro jeho umělecký a lidský profil – omezeně, ale přece jen vydávat. Od těchto pionýrských časů, kdy studie a kniha S. Nikolského ukázala na Karla Čapka jako na antifašistického spisovatele a pěstitele science fiction, napsal tento bohemista řadu knih, v nichž zmapoval podstatné osobnosti a díla moderní české literatury. Na přelomu 20. a 21. století vydává Nikolskij, častý návštěvník československých a českých a slovenských literárněvědných konferencí a archívů, dvě zajímavé knihy; v nich se dotýká dvou stěžejních osobností české literatury minulého století: Jaroslava Haška a Karla Čapka. Zatímco první je spíše biograficko-materiálová, druhá je typologickým srovnáním poetiky.

V první kapitole knihy o Haškoví nazvané *Жизнь, ставшая творческим процессом* Nikolskij jemně a s velkou empatií sleduje souvislosti Haškova života a díla, jeho záhadnost, poetiku setkávání, umění improvizace, hru a mytičnost, pseudopolitickou recesi, parodii, smích, komickou mystifikaci. V druhé kapitole *По следам прототипа главного героя Гашка* sleduje prototyp

autentického vojáka Josefa Švejka a ukazuje, jak kontaminuje s jinými prototypy, které byly známy i z naší haškologické a švejkologické literatury; Nikolskij tu poněkud „vytěl zrak“ české švejkologii tím, že šel vsuktu ad fontes a objevil detaily a místo bydliště Švejkova skutečného prototypu, současně však jako literární vědec ukázal na stadiálnost vytváření titulní postavy Haškova románu. V poslední kapitole *О чем Гашек не успел написать* analyzuje Haškův pobyt v Rusku, jeho setkávání s Rusy v Irkutsku, jeho rybaření, vztah k Číně a zejména tajemství knihy, kterou napsal o svých ruských dobrodružstvích. Kniha Nikolského je působivá a atraktivní vědecká narace, která umně spojuje čtenářskou, tj. literární detektivku, se seriózním vědeckým bádáním, materiálovým i teoretickým.

V druhé knize Nikolskij zachytil postmoderní typ bádání, které je založeno na hledání aluzí a skrytých motivů, a využil této metody při srovnávání díla Karla Čapka a Michaila Bulgakova také prostřednictvím Alexeje Tolstého. Je to tedy klasická komparatistická studie, v níž nechybí takřka nic ze známé Hrabákovy učebnice: klíčové dílo, srovnávací pozadí a mediátor. Nikolskij ukázal Čapka a Bulgakova jako dva příbuzné autorské typy, které mají blízko k science fiction, filozofickému podobenství a podtextu, stejně jako k satirě, grotesce, alegorii a poetice šifrování. V centru autorovy pozornosti jsou zejména Čapkova Továrna na absolutno, Válka s mloky a Bulgakovovy novely *Osudná vejce* a *Psi srdce* – ukazuje na podobnost motivů, zašifrovaná jména – někdy se však zdá, že je to příliš komplikované a že je třeba značného domýšlení, ale vyloučit Nikolského hypotézy nelze. Ve středu monografie stojí kapitola *Драмы о новых Адамах*, analýza prostřednictvím hraběte A. Tolstého, tj. zejména hry bratří Čapků *RUR* (rus. pod německým vlivem *ВУР – Верстандовы универсальные работари*). V kapitolách *В невидимой части ассоциативного спектра* a *С душой о судьбах родины* jde autor ještě hlouběji do tkáně textu a nachází hlubinné spoje obou autorů v samotné obrazivé síle jejich děl (Mistr a Markétka, Věc Makropulos aj.). Nikolskému nelze upřít v řadě objevů primát, zejména při dešifraci řady čapkovských narážek, ale myslí se v tom, že se u nás nekomentovaly (třeba podpis pod jednou z parodických výzev ve *Válce s mloky*, kde je podepsán Molokov – aluze s Molotovem, tehdejším sovětským politikem, pozdějším ministrem zahraničí, který vystřídal liberálnějšího Litvinova; je pravda, že řada míst se kdysi nekomentovala kvůli cenzuře, ale čtenářstvo všechny hlavní narážky jako zcela samozřejmé plně chápalo – v tom české prostředí bylo a je nejméně tak politické jako ruské). Český pohled jak na Haška, tak na Čapka by ovšem byl přece jen jiný. Právem však Nikolskij české bohemistice vytýká nedbalost v komentářích, ale sám bych viděl hlavní problém někde jinde: v malé schopnosti české literárněvědné bohemistiky – a to je bolest zcela zřetelná – vidět českou literaturu v mezinárodních, srovnávacích souvislostech. Obě Nikolského knižní studie – stejně jako práce britského bohemisty R. Pynsenta nebo Itala S. Corduase – nám obnažují naši vlastní literaturu z jiného, nečekaného a provokativního zorného úhlu. Jak Bulgakova, tak Čapka charakterizuje Nikolskij v závěru kapitoly *С душой о судьбах родины* jako odpůrce radikálnosti nástrojů (myslí tím nástroje přetváření společnosti), když cituje známé Čapkovy věty o jeho výhradách ke komunismu (revoluce, diktatura nejsou ideály, ale prostředky, k jejichž hrubosti má nedůvěru), ale je zřejmé, že tyto věty mají ještě obecnější dosah.

Nestárnoucí bohemista Sergej Nikolskij nepřinesl ve svých dvou knihách opakování toho, co již z jeho bohatého díla známe: naopak ukázal předměty svého výzkumu nově, materiálově, metodologicky a hlavně neortodoxně; jeho dílo má svou kreativní kontinuitu, myšlenkovou návaznost a provokující výpovědní hodnotu; řekl bych, že neinspiruje o nic méně než kdysi začátečnické a trochu naivní práce mladého bohemisty svou odvahou a nekonjunkturálností. Zatímco u nás se tehdy kritizovaly světonázorové „nedostatky“ Karla Čapka jako buržoazního, „hradního“ spisovatele a vytýkal se mu pragmatismus, Nikolskij dokázal i v tlaku vládnoucí ideologie najít východisko; dnes nám ho zase ukázal v širokých srovnávacích souvislostech znovu překvapivě a jinak. Spolu s naší krajankou Bohuslavou Bradbrookovou, autorkou zatím nejnovější britské čapkovské monografie (Karel Čapek. In *Pursuit of Truth, Tolerance and Trust*, 1998), je důkazem, že svět našeho tak bytostně českého humanistu a umělce nezapomněl.